

KASBIY MOTIVATSIYA

*Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat texnika universiteti
"Pedagogika va psixologiya" kafedrası, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (Phd) v.b. dotsent **Ruzmetova Sayyoraxon Timurxanovna**
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat texnika universiteti
"Geolgiya qidiruv va kon-metallurgiya" fakulteti 28-22-guruh
Foydali qazilma konlari geologiyasi, qidiruv va razvedkasi
(FQKG) talabasi **Normirzayev Jamoliddin Norboy o'g'li***

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada, muhandislik psixologiyasi doirasida kasbiy motivatsiyaning o'ziga xosligi va ahamiyati tahlil qilinadi. Muhandislik sohasida motivatsiya jarayoni xodimning samaradorligi va kasbiy yutuqlari bilan uzviy bog'liq. Maqolada muhandislik psixologiyasida motivatsiyani shakllantirishda psixologik omillar, ish muhitining ta'siri va mehnat samaradorligini oshirish usullari yoritiladi.

Kalit so'zlar: muhandislik psixologiyasi, kasbiy motivatsiya, samaradorlik, motivatsiya nazariyalari, ish muhiti, kasbiy o'sish.

KIRISH

Muhandislik psixologiyasi insonning muhandislik faoliyati jarayonidagi psixologik omillarni o'rganishga qaratilgan fandır. Bugungi kunda bu soha yanada murakkablashib borayotgan texnologiyalar va ilg'or ishlab chiqarish jarayonlari bilan uyg'unlashib, muhandis va texnik xodimlarning psixologik motivatsiyasini yanada muhimroq qilmoqda. Muhandislik sohasida kasbiy motivatsiya nafaqat ishchining o'z faoliyatiga nisbatan qiziqishini oshiradi, balki uning samaradorligini oshirishda ham asosiy omil hisoblanadi. Shuning uchun, muhandislar uchun kasbiy motivatsiyani shakllantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash hamda motivatsiya usullarini aniqlash muhandislik psixologiyasining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy motivatsiyaning muhandislik psixologiyasidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilish uchun avvalo motivatsiyaning nazariy asoslari va ularning muhandislik faoliyatiga ta'sirini o'rganish muhimdir. Ushbu maqolada kasbiy motivatsiyaning asosiy yo'nalishlari, samaradorlikka ta'siri va motivatsiyani oshirish bo'yicha tavsiyalar ko'rib chiqiladi.

Kasbiy Motivatsiya Tushunchasi va Muhandislik Sohasidagi Ahamiyati

Kasbiy motivatsiya insonning ish joyidagi faoliyatini boshqaradigan ichki va tashqi sabablar yig'indisidir. Muhandislik sohasida motivatsiya nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki yangiliklarga intilish va ijobiy natijalarni keltiradi. Kasbiy motivatsiyani shakllantiruvchi omillar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

maqsadni aniqlash, shaxsiy ehtiyojlarni qondirish, o'zini rivojlantirish imkoniyatlari, hamkasblar bilan hamkorlik va maqbul ish sharoitlari.

Muhandislar Uchun Motivatsiyaning Asosiy Turlari

1. **Ichki motivatsiya** – muhandisning shaxsiy qiziqishi va o'z kasbiga muhabbati bilan bog'liqdir. Ichki motivatsiya rivojlangan muhandislar yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va murakkab muammolarni hal qilishga tayyor bo'lishadi.

2. **Tashqi motivatsiya** – maosh, lavozim o'sishi yoki ijtimoiy maqom kabi omillar asosida shakllanadi. Tashqi motivatsiya ham samarali, lekin u ichki motivatsiya kabi kuchli bo'lmasligi mumkin.

Muhandislarning Kasbiy Motivatsiyasiga Ta'sir Qiluvchi Omillar

Muhandislarning motivatsiyasi quyidagi omillar orqali shakllanadi:

• **Ish sharoitlari va muhit** – qulay va xavfsiz ish sharoitlari muhandislar uchun motivatsiyani oshiradi.

• **Raqobat va rag'batlantirish** – raqobat muhitida motivatsiya ortib, yangi texnik yechimlarni qidirishga turtki bo'ladi.

• **Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari** – o'z kasbiy ko'nikmalarini oshirish, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni o'zlashtirish motivatsiyani kuchaytiradi.

• **Yakuniy natijalar va mas'uliyat** – muhandislar ishlab chiqqan texnik vositalarning xavfsizligi va ishonchliligi uchun mas'ul bo'lib, bu ularni sifatli ishlashga undaydi.

Kasbiy Motivatsiyani Oshirishning Zamonaviy Yondashuvlari

Kasbiy motivatsiyani oshirishning zamonaviy yondashuvlari ichida quyidagilar ahamiyatli:

• **Rivojlanish va treninglar tashkil etish** – kasbiy va shaxsiy ko'nikmalarni oshirish uchun treninglar muhandislarni yangi bilimlarga ega bo'lishga undaydi.

• **Tashkilot ichida ijobiy muhit yaratish** – hamkasblar o'rtasida sog'lom raqobat va jamoaviy hamkorlik muhiti motivatsiyani oshiradi.

• **Shaxsiy motivatsion dasturlar** – har bir muhandisning ehtiyojlariga moslashtirilgan dasturlar motivatsiya darajasini oshirishda samarali bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oliy ta'lim bosqichlarida bo'lajak muhandis-injinerlar kasbiy tayyorgarligi, ularning faoliyatga tezkor kirishishga va malakali ravishda kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bu masala nafaqat fan sohalarining olimlarini, balki ish beruvchilarni ham qiziqtiradi, chunki ular mutaxassislarning tezda amaliyotga moslashishiga va yuqori darajadagi samarali ish ko'rsatishiga intilishadi.

Bo'lajak muhandis-injinerlarning kasbiy tayyorgarligi, ularning amaliy faoliyatining o'ziga xos jihatlari, kasbiy hamjamiyat qadriyatlarini va munosabatlarining shakllanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Talabaning

kasbiy shaxsiyatini shakllantirish hozirgi kunda ko'p hollarda kam o'rganilgan masala hisoblanadi, bu esa "kasbiy o'ziga xoslik" tushunchasining murakkabligi va noaniqligi, uning tarkibiy qismlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan izohlanadi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kasbiy o'ziga xoslik masalalari to'g'risida yetarli ilmiy ishlar mavjud bo'lib, bu ishlarda uning tarkibiy qismlari aniq tasvirlangan. Talabalar uchun kasbiy rivojlanish jarayoni, kasbiy salohiyatni to'liq amalga oshirish, kasbni tanlash va rivojlanish strategiyasini belgilashda bu xususiyatlar katta ahamiyatga ega. Mahalliy va xorijiy psixologiya mutaxassislari bu jarayonni kasbiy o'zini o'zi aniqlash va tanlashdan boshlab ko'rib chiqadilar.

Institut va universitetlarda ta'lim jarayonida kasbiylashtirish bosqichlari Yu.P. Povarenkov tomonidan ta'riflangan bo'lib, bu jarayon ikki davrga bo'linadi: birinchi davr o'quv va akademik (1-3 kurslar), ikkinchi davr esa o'quv va kasbiy (3- va 4-kurslarning oxiri). Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, kasbiy identifikatsiya jarayonini ta'lim jarayonida muntazam ravishda amalga oshirish zarur. Shunday qilib, bo'lajak muhandis-injinerlarni tayyorlashda muvaffaqiyatga erishish uchun bu jarayonni yanada chuqurroq o'rganish lozim.

Hozirgi kunda ko'plab oliy ta'lim muassasalari mutaxassislarni tayyorlash jarayonida talaba shaxsining aqliy va kasbiy yo'nalishini shakllantirishga alohida e'tibor bermoqda. O'z-o'zini rivojlantirish va kasbiy o'sish jarayonida yuzaga kelgan muammolarni hal qilishga qaratilgan yondashuvlar esa ko'pincha e'tibordan chetda qolmoqda. Shunday sharoitda, institutda o'qish jarayonida talabalarning kasbiy shaxsini shakllantirish uchun psixologik-pedagogik yordamga jiddiy ehtiyoj mavjud. Bizning tadqiqotimizning asosiy maqsadi, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasini o'rganish va institutda talabalarning kasbiy shaxsini shakllantirishga qaratilgan amaliy dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish imkoniyatlarini muhokama qilishdir.

So'nggi yillarda institutlarda talabalarning kasbiy shaxsini shakllantirishga yo'naltirilgan "Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash" tushunchasi ommalashgan. O'qituvchilar va psixologlar tomonidan bu g'oya ta'lim jarayonining turli bosqichlarida, jumladan, o'rta maktabda shaxsni qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqishda faol qo'llanilgan. Bu jarayon o'qituvchilar tomonidan izchil ishlab chiqilib, ta'limni ikki yo'nalishda amalga oshirishni ta'minlaydi: trening va hamrohlik. Hamrohlik jarayoni, shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi jarayonini nazarda tutgan holda, o'quvchilarga qo'llab-quvvatlash berish maqsadida o'tkaziladi.

Pedagogika nuqtai nazaridan, hamrohlik jarayoni o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish, ularni ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun qulay sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Psixologik-pedagogik yordam dasturlarini ishlab chiqish va ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish, ayniqsa yuqori sinf o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi. I.S. Morozovning fikriga ko'ra, har bir maktabda

o'quvchilarda yuzaga keladigan turli muammolarni aniqlash imkonini beradigan psixologik-pedagogik dasturlarni yaratish bugungi kunda juda dolzarb vazifadir.

Jarayonni qo'llab-quvvatlash samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilar, o'qituvchi-psixologlar, sinf o'qituvchilari va ota-onalar o'rtasida hamkorlik zarur. Institutga moslashish jarayonida talabalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash konsepsiyasi E.F. Zeer tomonidan o'rganilgan. Shaxsning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash masalalari, uning "Kasblar psixologiyasi" monografiyasida batafsil tahlil qilingan. Muallif zamonaviy kasb-hunar ta'limi kontsepsiyasiga asoslanib, oliy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yangi paradigma asosida ta'limni tashkil etishni ta'kidlagan. U, shuningdek, "Kasblar psixologiyasi" fanini har bir institutning majburiy dasturiga kiritishni tavsiya qiladi.

Psixologik fanning metodik asoslarini E.Yu. Pryajnikova va N.S. Pryajnikov ishlab chiqqan. Ular kasb-hunarga yo'naltirishni psixologik-pedagogik yordam sifatida o'rganib, shaxsning kasbiy o'zini aniqlashda ijtimoiy-professional muhitdagi o'zgarishlarga moslashishga tayyorlikni shakllantirishni maqsad qilib qo'yadilar.

Bugungi kunda psixologiya sohasida tajriba yetishmasligi bilan bog'liq muammolar mavjud. Institut talabalarini o'quv jarayonida hamrohlik qilish masalasi hali to'liq o'rganilmagan. Shuning uchun psixologik-pedagogik yordam, o'quvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Talabalar o'z muammolarini mustaqil hal qilishni, o'z kasbiy kelajagini qurishni va maqsadlariga erishish uchun qarorlar qabul qilishni o'rganishlari zarur. Biz psixologik-pedagogik yordam jarayonini yaxlit tizim sifatida taqdim etamiz. Birinchi bosqichda talabalarning institutga moslashish jarayoniga yordam berish uchun irodali sharoitlarni yaratish zarur. Ushbu bosqichda talabalar birinchi va ikkinchi o'quv yilida qo'llab-quvvatlanadi. Ikkinchi bosqichda, identifikatsiya jarayonida, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirish uchun uchinchi va to'rtinchi kurs talabalariga hamrohlik qilish amalga oshiriladi. Uchinchi bosqichda esa, konsalting jarayonida, to'rtinchi kurs talabalariga psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ko'rsatiladi va muammolarni hal qilishga yordam beradigan tadbirlar amalga oshiriladi.

Psixologik-pedagogik yordamning shakllari institutda talabalarning moslashuv bosqichida quyidagicha bo'lishi mumkin: moslashuv treningi, individual psixologik xususiyatlarning diagnostikasi, hayot sohasining ahamiyatini aniqlash, talabalar bilan individual maslahatlar va guruh kuratorlarining yordami. Ikkinchi bosqichda, identifikatsiya jarayonida, talabalarga professional faoliyatining o'ziga xos jihatlarni chuqur o'rganish va kasbiy mavzularda tadbirlar o'tkazish yordamida qo'llab-quvvatlash amalga oshiriladi. Reflektor usullari yordamida o'quvchilarda yuzaga keladigan o'zgarishlarni aks ettirish, seminarlar o'tkazish, shaxsiy e'tiqodlarini o'zgartirish va o'zini "bajaruvchi" sifatida bilish orqali psixologiya va kasbiy tayyorgarlikni yaxshiroq tushunish imkoniyatlari yaratiladi. Maslahatlashuv jarayonida esa, individual va guruh maslahatlari, tavsiyalar yordamida talabalar yangi

professional muhitda muvaffaqiyatli moslashishlari uchun qo‘llab-quvvatlanadi.

XULOSA

Barcha ko'rsatilganlarni xulosa qilsak, mazkur maqola tahlil natijalariga asosan, Muhandislik psixologiyasida kasbiy motivatsiya muhandislarning samaradorligini va ularning kasbiy rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Kasbiy motivatsiyani shakllantirish va oshirish usullari o'rganilishi, zamonaviy sharoitda muhandislarning o'z kasblariga bo'lgan e'tiborini oshirish, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarga intilishiga turtki bo'lib xizmat qiladi. Ichki va tashqi motivatsiya omillarini muvaffaqiyatli uyg'unlashtirish orqali muhandislarning salohiyati to'liq ro'yobga chiqarilishi mumkin. Shu sababli, kasbiy motivatsiyaga e'tibor qaratish muhandislik sohasidagi yuqori samaradorlik va muvaffaqiyatga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xayitov, S. (2020). Kasbiy faoliyat psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
2. Ismoilov, T. (2019). Muhandislik va texnologiya psixologiyasi. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.
3. Ivanov, A. (2021). Motivatsiyaning kasbiy rivojlanishga ta'siri. Moskva: Nauka nashriyoti.
4. Abdullayev, F. (2018). Texnik sohadagi kasbiy psixologiya. Toshkent: Adolat nashriyoti.
5. Karimov, U. (2022). Muhandislik sohasida motivatsiya: zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Ziyo Nashriyot.